

Моє Придніпров'я

Березень

1 • 80 років тому (1936 р.) у Дніпропетровську побував заслужений діяч мистецтв, художник Ісаак Ізраїльович Бродський, який подарував Дніпропетровському художньому музею колекцію із 400 картин. Серед них полотна І. Репіна, С. Зарянка, В. Серова, І. Левітана, А. Архипова, О. Бенуа та інших майстрів.

2 • 95 років тому (1921 р.) – народився **Гурген Карпович Карапетян**, народний артист України, художній керівник і диригент симфонічного оркестру Дніпропетровської філармонії у 1967-1986 рр. Помер 1 грудня 1986 р. за диригентським пультом під час гастролей симфонічного оркестру в Ростові.

3 • 120 років тому (1896 р.) – народився **Іван Сергійович Паторжинський**, видатний український співак, народний артист УРСР. 1917 р. закінчив Катеринославську духовну семінарію, а 1922 р. – Дніпропетровську консерваторію. Починав свою сценічну діяльність у Дніпропетровську, тут же керував хором імені М. Лисенка. Згодом працював в Одесі, Харкові, Києві. Помер 22 лютого 1960 р.

4 • 230 років тому (1786 р.) – у слободі Єлизаветівка Ново-московського повіту протопіп Олексій Хандалєєв освятив новозбудовану дерев'яну церкву Святої Покрови і відкрив у ній богослужіння.

7 • 90 років тому (1926 р.) – у с. Пшеничному Солонянського району народився **Петро Павлович Розумний**, правознавець, член Української Гельсінкської групи. 1952 р. закінчив Дніпропетровський інститут іноземних мов. Працював учителем англійської мови в Почаєві Тернопільської обл., пізніше у Солоні на Дніпропетровщині. 3 жовтня 1979 р. вступив до УГГ, 8 жовтня – заарештований. Засуджений до трьох років позбавлення волі. Один із засновників і голова Дніпропетровської філії Української Гельсінкської Спілки. 2006 р. нагороджений орденом «За мужність» I ступеня. Помер 20 березня 2013 р.

8 • 80 років тому (1936 р.) народився **Микола Андрійович Сологуб**, директор Дніпропетровського історичного музею у 1988-1990 рр.

11 • 220 років тому (1796 р.) – у слободі Межиріч Павлоградського повіту освячено новозбудовану дерев'яну церкву Різдва Богородиці.

• 200 років тому (1816 р.) – народився **Олександр Степанович Афанасьєв-Чужбинський**, письменник, етнограф, фольклорист, історик, мовознавець, побратим Т.Г. Шевченка. Неодноразово бував на Катеринославщині, досліджував природу, історію, культуру Придніпров'я. В 1857-1858 роках опублікував «Подорож до дніпровських порогів і на Запоріжжя». Помер 18 вересня 1875 р. у Санкт-Петербурзі.

12 • 150 років тому (1866 р.) – на Катеринославщині, у Бахмуті (нині Донецька область) народився **Павло Іванович Новгородцев** (1866-1924), філософ права, професор, політичний діяч Російської імперії, депутат Першої Державної думи від Катеринославської губернії, член партії конституційних демократів.

15 • 85 років тому (1931 р.) – у Кам'янському (з 1936 р. – Дніпродзержинськ) відкрито Палац культури металургів.

16 • 165 років тому (1851 р.) – в Катеринославі народився **Ананій Петрович Струков** (1851-1922), предводитель дворянства Катеринославської губернії у 1886-1902 рр., політичний діяч Російської імперії. Будинок Струкових на вул. Новодворянській (нині В. Вернадського, 33) – єдиний особняк палацового типу середини XIX століття, що зберігся в Дніпропетровську, вважається рідкісним зразком ранньої еклектики. Нині у ньому дитячий садок.

22 • 160 років тому (1856 р.) – у с. Іванівці Верхньодніпровського повіту народився **Дмитро Петрович Коновалов**, вчений-хімік. Працював у Катеринославі на посадах професорів університету і гірничого інституту, директора Науково-дослідного хіміко-енергетичного інституту (1919-1922 рр.). Помер 6 січня 1929 р.

23 • 170 років тому (1846 р.) – у Катеринославі народився **Григорій Йосипович Деркач (Любимов)**, український актор, антрепренер. Помер 1900 р. у Томську.

30 • 135 років тому (1881 р.) – у с. Чумаки (нині Томаківського району) народився **Микола Олександрович Капустянський**, український військовий та політичний діяч, генерал-хорунжий армії УНР, один із засновників та діячів ОУН. Помер у Мюнхені 19 лютого 1969 р.

30 • 115 років тому (1901 р.) – у селищі Лоцманська-Кам'янка (нині у межах Дніпропетровська) народився **Олексій Федорович Федоров**, командир Чернігово-Волинського партизанського об'єднання в роки Другої світової війни, двічі Герой Радянського Союзу, партійний та державний діяч. Помер 9 вересня 1989 р. 75 років тому (березень 1941 р.) – у Дніпропетровську став до ладу завод сухих сніданків (з квітня 1976 р. – комбінат харчових концентратів).

60 років тому (1956 р.) – у Дніпропетровську створено технікум промислового транспорту (нині – Дніпропетровський транспортно-економічний коледж).

Календар підготувала **Ярина ГОЛУБ**, завідувачка краєзнавчого відділу обласної універсальної наукової бібліотеки

Олександр АФАНАСЬЄВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ та його літературно-етнографічний опис Придніпров'я середини XIX ст.

Значення творчості О.С. Афанасьєва-Чужбинського для нашого краю передусім, у досить детальному літературно-етнографічному описі Придніпров'я від Катеринослава до Херсону та гирла Дніпра, представлено у першій книзі двотомника «Поездка в Южну Росію» під назвою «Очерки Дніпра» (1861). Ця праця перевидана 2004 р. дніпропетровським видавництвом «Січ» українською мовою (переклад Т.О. Абрамової, всі цитати нижче з цього видання) накладом 3.000 прим.

В описі Катеринослава надано історичний нарис слободи Половиця, яка передувала будівництву міста, згадано козака Лазаря Глобу та його сади. Інтерес дослідника-етнографа зумовив детальний опис Петропавлівського ярмарку: «Збираючись у червні на порог, я провів у Катеринославі дня чотири під час Петропавлівського ярмарку, бажаючи глянути на різноманітний люд, що зійшовся і з'їхався з округи. Хоча це, власне, вівняний ярмарок, проте, користуючись цим випадком, наїжджають купці з великих міст, і влаштовується так званий панський ярмарок, де можна знайти і найвитонченіші модні матерії, і золоті, і срібні речі. Одним словом можна відшукати все, навіть найвишуканішому покупцю, що ходив по лавках у витонченому пальті, вставивши в очі скельце, і голосно говорить: «У нас у Петербурзі». Крім того, у панському ярмарку з ранку до вечора ви зустрінете всю вищу публіку, середню і нижчу, крім простонароддя, як міського так і сільського. <...> Характер Катеринославського простонародного ярмарку збігається з усіма малоросійськими ярмарками...».

Розгорнутий історико-етнографічний опис слободи Лоцманської Кам'янки – перший в історіографії XVIII-XIX ст. Автор навів, зокрема, історичні відомості про розвиток лоцманської громади; описав як виглядала слобода, житла, костюми лоцманів, їхні звичаї, навів тексти кількох лоцманських пісень. «Все, що стосується судноплавства, зосереджено в селищі Лоцманська Кам'янка. Там визначається міра вантажу і жодне судно не пропускається без належного обмірвання й огляду. Треба віддати справедливість старшому отаману лоцманської общини Бойку. Це справжній тип запорожця з усіма його різноманітними відтінками. <...> про кам'янських лоцманів можна сказати, що це народ скромний, слухняний і надзвичайно талановитий у своїй справі».

Далі подається опис дніпровських порогів, з історичними екскурсами, описом судноплавства та поширених типів суден, каналів та населених пунктів Дніпровського Надпоріжжя. Автор звертає увагу на найважливіші острови (Сурський, Піскуватий, Таволжанний та інші), забори (Тягинська, Крива та інші), камені та скелі (Монастирське, Зміїна скеля, камені Розбійники, Стопи...), описує села (Волоське, Василівка, Миколаївка, Кичкас-Ейнлаге...), далі – детально описує Нижнє Подніпров'я, звертаючи увагу на великі населені пункти (Олександрівське, Нікополь, Берислав, Херсон), історичні села (зокрема, Вознесенське, Капулівка), острови (Хортицький) тощо.

Окрема глава книги присвячена Нікополю. Велику частину тексту займає опис залишків запорозького поселення. «Нікополь являє собою досить мальовничу панораму. <...> Здалеку дуже гарне містечко, якому особливо вигляду надають висока п'ятитверха церква, порядні будиночки, що згрупувалися біля площі та де-не-де обсажені деревами. Вісімдесять з невеличким років тому це була запорізька переправа Микитине... <...> По руїнуванні Січі, в Микитині переселилося декілька Запорозжців, перевезена була частина церковного посуду з січової церкви, і Микитине названо Нікополем. Але в даний час вже не існує місця старого поселення. Все це обрушилося в ріку, яка постійно підмиває берег... <...> Але в стрімкій скелі, що йде від Микитина рога до церковного спуску й омиваної Дніпром, стирчать напівтрухляві труни, і біліють кістки лицарів війська запорізького».

Автор звертає особливу увагу на розповіді старожилів, вигляд містечка, побут і заняття місцевого населення, надає детальні, зокрема, статистичні, відомості щодо громади вільних матросів. Представлений унікальний повний перелік суден нікопольських жителів, з прізвищами власників та технічними параметрами.

Майже цілий розділ присвячено залишкам двох Запорозьких Січей – Чортомлицької та Нової. Тут привертано увагу описи сіл Капулівка та Покровське з їхніми старожитностями, опис церковного посуду Січової Покровської церкви, перелік трун із праці архієпископа Гавриїла (Розанова).

Автор постійно звертає увагу на майже цілковите забуття щодо попередніх історичних епох, зокрема історії Запорозжжя, та байдужість до історичних артефактів у повсякденній культурі більшості тогочасного населення. Так, при описі Нікополя проривається майже екзистенційний сум: «Іноді біля берега під час брижі качаються в хвилях черепа давньопомерлих і ніби просять у перехожого, щоб їх зарили де-небудь... Але сьогоднішнє покоління байдуже проходить повз них, хоча кожен покаже вам високо над головою золоті труни степових лицарів. Іноді трапляються на березі мідні іконки та хрести. Це обрушується запорізький цвинтар...».

Ця ж тема проникливо й символічно звучить при описі цвинтаря в Капулівці й могили І.Д. Сірка: «Пам'ятаю як світлим осіннім днем 1856 року під їжджав я до Капулівки і хоча у мене тоді вже розсіялися поетичні фантазії, якими подобалося колись прикрашати рідну історію, я наближався до древньої Січі не байдужо: години за дві до того я ще раз пробіг декілька сторінок п. Скальковського [книга «Історія Нової Сечи или последнего Коша Запорозжского» – М.К.]. Приїхавши до Капулівки, я вискочив з тарантаса і майже побіг на старий цвинтар... Великі могили безладно розкидані під тинами і на трьох тільки вросли глибоко в землю кам'яні хрести. По цих могилах бродили різні тварини...»

– На всіх нещодавно були хрести, – зауважив мені провідник, – так мужики розтаскали.

– Веди мене до могили Сірка – сказав я, <...> поспішаючи швидше побачити гробницю знаменитого кошового

Провідник мій підійшов до воріт одного подвір'я, відчинив їх і запросив мене ввійти.

– Як, хіба Сірко лежить на подвір'ї?

– Ні, він у городі цього селянина.

Проходжу інші ворота, йду на город, повертаю за ріг, і обурення опановує мною... Величезний курган поораний, хоча для цього, як відомо, потрібні великі зусилля, і надгробний пам'ятник керманіча запорожців сумно стовбичить між рідкою стернею зораного ячменя. <...> Признаюся, я впав із хмар, згадавши, що в часи п. Скальковського «селяни приписували могили Сірка щось надприродне».

Описуючи залишки останньої Січі, автор підсумовує: «Не знаю і дивуюся, як шановному автору «Історії Нової Січі» почастило побачити благоговіння околицин жителів до історичних залишків. Тутешні землі населилися вихідцями з різних місць, що принесли інші інтереси й інші спогади. Взагалі селянин наш не знає навіть недавньої історії».

Автор постійно наголошує на важливості історико-археологічного дослідження Придніпров'я. «Про всі ці знахідки згаду для того, щоб показати, які важливі порогі з археологічного погляду, <...> Там і сям на горах під Дніпром видніються кургани. Деякі з них досить значні, і немає сумніву, що ретельне їх дослідження призведе до чудових результатів». Описуючи острів Хортиця, автор наголошує на спадщині запорожців: «Варто тільки пройти по всьому острові й особливо по північно-західній його частині для того, щоб переконалися, що тут довго жила козацька дружина».

Гадаю, саме книга О.С. Афанасьєва-Чужбинського відкрила низку історико-етнографічних видань XIX століття, які фактично наново актуалізували історичну спадщину колишнього Запорозжжя та вплели її в тогочасний історико-літературний дискурс. У багатьох місцях тексту прямо вказується на спадкоємність із запорозькими традиціями: «Дніпровські лоцмани – прями нащадки Запорозжців, які переправляли судна через порог, і лоцманське мистецтво, переходячи від батька до сина, є головним їхнім обов'язком. Нрави їхні та звичаї загальні всім малоросам, з утриманням дечого спадкового, запорозького».

На наш погляд, історичне значення праці О.С. Афанасьєва-Чужбинського ще не повністю оцінене дослідниками. «Подорож у Південну Росію» 1861 р. є не лише літературним історико-етнографічним описом місцевості. Навіть за стилем і структурою тексту опис є перехідним етапом між типом «подорожніх записок» кінця XVIII – першої половини XIX ст. та історико-етнографічними творами другої половини XIX ст. «Подорож» проклала своєрідний історіографічний місток між працями А.О. Скальковського, передусім «Історією Нової Сечи, или Последнего Коша Запорозжского» та працями Д.І. Яворницького, передусім «Запорозжжя в остатках старини і преданій народа», яка з'явилася на чверть століття пізніше і заново порушила феномен запорозького козацтва в історіографії.

Під час опису залишків Нової Січі О.С. Афанасьєв-Чужбинський навіть пророкує появу такого історика козацтва, яким став незабаром Д.І. Яворницький: «Запоріжжя чекає свого історика, тому що п. Скальковський у своєму творі зібрав тільки матеріали, але значна частина козацького архіву це нерозібрана... На мою думку, за це потрібно взятися людині, яка ґрунтовно знає не лише історію краю, але достеменно вивчила побут і мову народу, і яка взагалі відокремилася від усіх оріб'язкових і племінних суперечок». Ці слова стали справді пророчими...

Максим КАВУН, «Моє Придніпров'я» (зі скороченнями)

ЗАСНОВНИК ОБЛАСНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ «ДЖЕРЕЛО» — ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ОБЛАДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ

Редакційна колегія:
В.М. ВАСИЛИНЕНКО, М.Г. ВАТКОВСЬКА, В.Г. ДОЛГОПОЛІЙ,
О.В. ПОЛТОРАЦЬКИЙ, М.І. РОМАНЕНКО, В.Г. СЕРЕДНЯ

Головний редактор З.В. МАРЧИШИНА
Заступник редактора Є.А. ШУЛЬГА
Фотокорн Г.Г. та А.Г. КРЮЧЕНКИ
Дизайн і верстка Н.О. АНТОНЕНКО

САЙТ ОБЛАСНОЇ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ГАЗЕТИ
«ДЖЕРЕЛО»: gdjerele.jimdo.com

Свідectво про реєстрацію
ДП № 66 від 13.12.1993.

Формат А 3.

Обсяг 0,8 ум. др. арк.

Адреса редакції:
49006, Дніпропетровськ,
вул. Свердлова, 70, к. 216.
Телефон/факс: 732-47-61,
732-48-48.

E-mail: GDjerele@ukr.net